

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
• година XXI, 2012 • номер 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**Чуждозиково
обучение**

Научно-методическо списание
• година XXXIX, 2012 • номер 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

14 2 – 8 АПРИЛ
2015 г.

Може ли да се учи чрез изкуство?

*Откъс от „Два съвременни отговора
на въпроса: Може ли да се учи
чрез съвременно изкуство?“*

Вася Делибалтова
Десислава Морозова

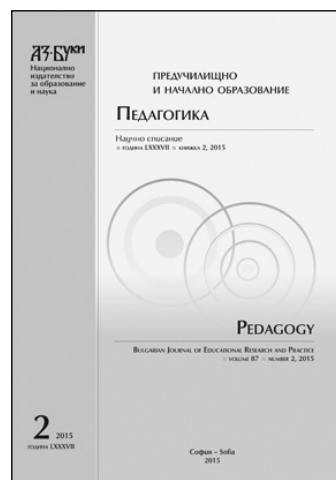
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В педагогическата литература (Бояджиева, 2012, 2013) отдавна и в резултат на сериозни проучвания върху развитието и състоянието на проблема за възпитанието чрез изкуство е направен изводът, че това е добре известен и утвърден подход. Историческата перспектива на анализите неизбежно ни отвежда до признаването на факта, че въпреки античния произход на тази идея към нейната актуализация и/или реконцептуализация педагозите се връщат последните триста години на границата на всеки два века в търсене на новото образование на човека от новото време. Днешното измерение на проблема неизбежно се свързва не само с възпитанието и обучението чрез изкуство, но и с възможностите на арттерапията в образованието, особено при работата с деца със специфични образователни потребности.

В този контекст не може да остане незабелязан и фактът, че всяко ново избухване на огромен интерес към образователния потенциал на изкуството възниква като че ли едновременно с търсенето на нови пътища за реализация на образователната функция на музеите, със създаването на алтернативни педагогически подходи, с развитието на неформалното образование и социокултурната анимация (Бояджиева).

На фона на всички изследвания и практически решения тук е предприет един навярно твърде смел, но уважителен към работата на всички, които са

Заглавието е на редакцията

www.pedagogia.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogia@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 2/2015:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Проблеми на социалната адаптация на пътуващи ученици от малки населени места / Траян Попкочев, Бонка Гергинова, Тереза Карамангалова

Два съвременни отговора на въпроса: Може ли да се учи чрез съвременно изкуство? / Вася Делибалтова, Десислава Морозова

Устни продуктивни текстове в детската градина – теория и технология / Ганка Янкова

Тревожността в педагогическия процес / Зоравка Костова

Интерактивните методи и похвати на обучение в контекста на конструктивистката образователна парадигма / Божена Такворян-Солакия

**ЧУЖДЕСТРАННИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ**

Философия на мениджмънта на класа / *Кристоф Айххорн*

New System of Teachers' Professional Development in Kazakhstan Universities / *Gulnaz Akhmetova, Gulnar Balakayeva*

**ДОКТОРАНТСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ**

Делегираните бюджети в средното образование в България – за и против / *Йоана Минова*

**ДОБРИ ПРАКТИКИ
В ОБЛАСТТА НА
ЗДРАВΟΣЛОВНИЯ НАЧИН
НА ЖИВОТ И СПОРТА
В ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ
ИНСТИТУЦИИ**

Иновативни политики и практики в спорта като социални продукти от взаимодействието между местна власт, образователни институции и спортни организации / *Иван Сандански*

Здравословен начин на живот за ученици, родители и учители на 51. СОУ / *Асен Александров*

Турнир по канадска борба / *Д. Евтимова, Е. Павлова, И. Радославова, Б. Иванов*

Ползотворно взаимодействие и партньорство между ЧСОУ „Дрита“ и НСА „В. Левски“ при реализиране на дейности в областта на физическото възпитание и спорта / *Ирена Недялкова*

Детска лятна олимпиада / *Нели Бъчварова, Десислава Дургова*

Здравословно хранене и спорт в 136. ЦДГ „Славия“ – София / *Даниела Матеева*

Спортът и туризмът в живота на децата от 137. ОДЗ „Калина Малина“ – София / *Снежанка Богданова, Росица Генова*

изкушени от темата, опит да се предложат два съвременни отговора на един и същи въпрос: „Може ли да се учи чрез съвременно изкуство?“ – отговорът на Артиста и на Педагога. И ако акцентът е върху „съвременен“, то не е поради непреодоляна тавтология, а за да се очертаят границите на текста – обект е само съвременното изкуство, при това от позицията „тук и сега“.

Постигането на съотнасяне между гледните точки е търсено на основата на няколко основни въпроса: какви са границите на отношението традиция/съвременност, каква е ролята на действащите лица, как е конструирано и как се поддържа взаимодействието между тях.

Отговорът на Артиста

Ако се разсъждава за класическото и за съвременното изкуство в съпоставителен план, лесно могат да се открият разлики във визуалните и преживелищни събития както за автора, така и за зрителя, но не намирам разлики като същност: триадата артист – произведение – зрител се запазва, пребиваването в нова действителност, конструирана от автора и после от зрителя, която разкрива въщност тяхната вътрешна реалност по отношение и в съотношение с външната, също остава. И в презентативното, и в репрезентативното изкуство стои реконструкция/неоконструкция на външната действителност в контекста на вътрешната картина и нейните непрекъснати резонанси. Запазва се верността на дефиницията на Гюте за изкуство – „посредник на неизказуемото“ – онази специална зона на пребиваване на автор и зрител, в която те се срещат, за да случат онова, което не могат да споделят в ежедневието/бита, но имат необходимост за него.

И сега разликите.

В картината на старото изкуство зрителят навлиза индиректно, условно, потъва мисловно-въображаемо, тя се чете както книга – тя представлява „текст“-наратив, съвременното изкуство създава картини „на живо“ и зрителят директно влиза в тях, присъства, участва, обитава ги телесно.

Материалът, материята, тялото на зрителя, тялото на артиста са директно на сцената, в центъра на съвременната картина, сетивата са задействани и изпитват, телата участват и са впрегнати в директен, силен, преживелищен акт, човек е хвърлен в активно съзнавано и несъзнавано пребиваване. Насищайки средата с телесности, авторите привличат съвременника в картини „на живо“ и така активират/организируют културовото/потенциално (Уникът) пространство. Съвременникът, останал с накъсан пространствено-времеви хоризонт, изпълнен с фрагментирани и безброй действия без прочити, разбира с телесността си

една нова действителност в галерията, която, провокирайки го, по-убедително му сглобява цялостности.

И тук въпросът за отношението „между“ и позицията „на“ Зрител и Автор е изключително съществен.

Инсталацията – обектна, скулптурна, пространствена, архитектурна – представлява система от елементи, които си взаимодействат помежду си и всяко прибавяне на нови и отнемане на стари променя същността ѝ. За да се изгради истинно, винаги работиш на границата на оптималното като елементи и връзки помежду. В инсталационното пространство зрителят е допуснат да влезе, да го преживее – той директно изпитва „тягата“ на произведението и го обитава за известно време.

Пърформансът – артистът предоставя собственото си тяло като среда и като инструмент за действие. Докато актьорът с помощта на тялото конструира един персонаж, чужд на собствената му личност, и го разполага в театралното пространство в една схема на взаимодействие с други персонажи, пърформърът предлага тялото си като място за случване на самия пърформанс. Мястото на зрителя в пърформанса е госта сложно и променливо – в едни произведения той партнира и осъществява пърформанса чрез тялото на пърформъра, в други – наблюдава, но една „жива“ динамична картина, понякога участва равностойно, друг път телата на публиката експонират тялото/действието на пърформъра.

Колкото и обстойно да дефинираме жанровете, те се размихват във времето и с всеки автор. Ние пишем едни неща, които са рамки, фино оспорени и размесени впоследствие от различните автори. Можем да визуираме, но не да изчерпим, да разпознаваме сложни граници, но не е адекватно да отграничаваме. Така всеки намира своите неща.

В този план ще спомена Йозеф Бойс с увереността му: „Изкуството е наука за свобода“, а Фуко припомня, че никое произведение на изкуството не съществува извън взаимозависимостта си с други произведения.

А може ли всеки човек да прави изкуство?

Всеки може да твори. Но изкуство създават онези, които са мотивирани/потребност им е да изграждат себе си като автори, т.е. да преодоляват гравитацията на екстра- и интровертността и да създават съзнателна комуникация с Другите. Да осъществяват с творбите си степени на диалог/дебат със Зрителя. Да му предлагат не само огледало на собствения вътрешен свят, но нови общи споделими светове, едно Учудване.

Бойс вярва, че всеки човек може и трябва да прави изкуство, други кръгове настояват, че правенето на изкуство е привилегия за малцина избрани, за хора с талант. Групата на професионалистите. Привържениците на „чистото изкуство“. Разпространено е и да се присъединяват и посвещават в изкуството хора от различни социални групи, за едно социално преобразуване, израстване.

Дюбуфе създава ниша в изкуството, наречена „арт брут“, където помещава изригващото, сурово, без задръжки изкуство и построява музей „Антимузей“, в който експонира творчеството на психотични хора, на слепи, глухи, аутисти, на затворници, на всякакви Хора.

В обучението би било ползотворно да се допуска и използва цялостната следа от тези позиции, боравещи с артистични средства – творчество в ежедневието, авторство и зрителство в изкуството, себеизразяване (изригване или релаксация), динамика в социалното позициониране и обитаване и т.н.

И тук вероятно е мястото да търсим границите на отношението „реалност – изкуство“.

В изкуството имаме експониране, боравене с художествени средства, създаване на нова реалност, плод на фината координация между несъзнаваните сили и Аза, трептяща на границата между външно и вътрешно, социално и лично, индивидуално и общо. В ежедневието човек непрекъснато интерпретира, в полето на изкуството действителността навън се реинтерпретира от автора. Реконструирането или

неоконструирането на реалността в едно авторово произведение всъщност дава цялостната, по-истинна Картина-Реалност – проницателната граница между две заявили се реалности: битие и небитие.

Красноречива рефлексия в съотношението реалност – изкуство е моментът, когато Дюшан внася профанни обекти (вещи) от реалността в галерия и ги експонира с „рамки“-гуми, с „рамки“-предмети или с „рамки“-пространства, като по този начин ги дистанцира от самите тях и те придобиват нов смисъл, „вечно измерение“ (Нойман). Стават експонатите. Извървяват пътя от бита към галерията и едва преминали входа ѝ, се натоварват с друго значение. В съвременното изкуство често експонатите-събития и обекти са извън галерийното пространство, но и там винаги присъства знакът – праг за навлизане в груп, особен свят.

Изкуството си позволява да търси свободата повече, отколкото науката, повече или поне по-свободно да експериментира. Някои произведения приближават зрителя до действителността навън, други нарочно го дистанцират. Така е дори по отношение на когнитивно-афективните преживявания в едно произведение – някои го отдалечават от себе си, а други не – така се съставя граматургията на произведението. Драматургичната линия води към зона на вътрешен катарзис, след който външната действителност става по-разбираема, цялостна.

Тук ще разширим едно изречение на Гомбрих – „изкуството не мами, то припомня“, до полето на психичното, където забравени, изтласкани, неосъзнати неща се припомнят, появяват при сблъсъка на Аза с произведение на изкуството. Еренцвайг открива една важна, но невидима за зрителя в изкуството нишка: „Съзнаването възприема, несъзнаването сканира“, която обаче изгражда вътрешни ориентири на автори, зрители, обучаеми.

„Драматургията“ на една инсталация е важна – на нейната основа се видоизменя и моделира пространството, композират се ходовите линии, действията и преживяването за зрителя. Това е заблудата на много хора – те влизат и казват: „Стъклени призми с течност, погледни – сега бетонни блокове“. Но всъщност за това стои фин проект с цялата си настройка за зрителя, с маршрута на своето преживяване. И едва когато той влезе и обитава тази инсталация – прочита самата идея. Винаги има опасност зрителят да гледа отстрани и да не я разбере. За автора е важен този, който ще влезе и ще прогледне. Важен е и този, който се съпротивлява и гледа отстрани. Важен е онзи, който не е дошъл в галерията. Изкуството не изключва никого и нищо. Бих го нарекла Несъзнаваната Майка на човечеството, а действителността навън – Бащата в несъзнаваното на всички ни.

Зрителят пребивава като себе си в това пространство. В театралната зала е различно: той е идентифициращ се с персонажите – дава му се възможност за проекция, в пърформанса присъства и участва като себе си – дава му се възможност за интроекция. Тук няма разказана история, а собствена история или нейното огледало.

Драматургията в инсталацията не е наративна, а преживелищна – преминавайки в едно пространство, имаш директни усещания, асоциации, чувства. Романът и театърът работят чрез действията на персонажите, тук зрителят „чете“ чрез собствените действия.

Ако обаче се опитаме да наречем с една дума всичко, за което говорихме, ако се опитаме да дефинираме изкуството, неизбежно трябва да признаем, че изкуството е необятно, тъкмо то е най-свързано с всички социални, обществено-икономически, исторически, психологически промени и за него винаги е трябвало да има зрител, артист и диалог между тях. То е създаване на нов свят от артиста, а за зрителя представлява усещане, сглобяване на този свят. Със своята реинтерпретация те и двамата сътворяват нещо ново.

На територията на изкуството и за зрител, и за автор се случва удовлетворението от реконструиране на добрите външни и вътрешни обекти (Мелани Клайн; Фулър), един напрегнат психичен процес, който накрая дава сглобяването на загубена в миналото цялостност и до осъзнаване на тази цялост. Творчество-

мо може и без зрител и без специалното изграждане на Автора у нас самите, но изкуството – не.

Навсякъде в полето на изкуството са имплицирани плътните структури на съзнаването, структурните паузи, наситени с непредвидими и/или с неподчинени на плътните структури съзнавани и несъзнавани процеси, и подструктурите, главно изпълнени с активности и комуникации на несъзнавано ниво.

Вярваме в това, че през изкуството може да се учи, но не като занимателна игра, а във вид на катарзис, разбиране, комуникативност. Това не е учене-забавление, а съзнавано и несъзнавано изграждане на връзки до създаване на цялостности.

Отговорът на Педагога

Новото време и новият начин на мислене в света и за света като че ли в голяма степен се проектират и върху самата природа на съвременното изкуство, и върху подходите, върху които се смята, че трябва да се конструира обучението. Очевидната обща философия, на основата на която се случват социалните явления/ събития, позволява намирането на много паралели между основните идеи, на които се изгражда представата за съвременното изкуство и модерното обучение. Също както при изкуството, при обучението, без да се променя неговата същност или предназначение, в последните години започна мащабна промяна по отношение на преосмисляне на технологията за неговото случване на основата на ново разбиране на целта му и произтичащите от това различни измерения на ролята на преподавателя и на учещите се. Все повече се вярва, че прагматично ориентираното съвремие се нуждае не толкова от хора с широки познания в различни области, а от експерти в полета с ясни икономически резултати, които в същото време или може би най-вече са хора, които са се „състояли“ на личностно равнище и не се нуждаят от авторитети, защото имат свои вътрешни ориентири. В този смисъл има основание да се твърди, че днешното ново е все същото старо преследване на свободата и индивидуалността.

Във влиятелните през последните години подходи в педагогиката отново ясно се открояват представите за активното и директно участие на учащите се в управлението и осъществяването на образованието, за по-многопластовото проявление на взаимодействието между ангажираните субекти. В концепциите на съвременността учещият се влиза в процеса на обучение като цялостна личност и като себе си, не за да се „подготвя“ за живота, а за да го живее. В този смисъл можем да кажем, че днес ориентацията е към конструиране и осъществяване на обучение, което е повече преживелищно, отколкото рационално или съпреживяващо.

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 2

Непознатият Сократ

*Откъс от „Възгледите на Сократ
в границите на образователната парадигма“*

Наталия Витанова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Сократ е много труден за изследване, тъй като няма писани съчинения. Смята, че писмената реч умъртвява живото слово, а словото има сакралната функция да открива и утвърждава истината. Поради тази причина излага възгледите си единствено чрез беседи, провеждани навсякъде, където може да се формира аудитория – площади, работилници, частни домове. На беседите му присъстват хора от различни възрасти и въпреки че има много последователи и формира група от ученици (Платон, Ксенофонт, Крихий, Федон и др.), той не създава собствена школа. За разлика от софистите обучава учениците си напълно безкористно, без заплащане или каквито и да са материални приходи. Преподавателската дейност за него не е средство за препитание, а за лично морално удовлетворение и усъвършенстване.

Всичко, което се знае за Сократ, достига до нас предимно от неговите ученици Ксенофонт и Платон (също и от Аристотел, Аристофан). Те пишат за него обширно, но госта различни неща. „Дотолкова различни, че за местата, в които мненията им съвпадат, Бърнет предполага, че Ксенофонт е преписал от Платон. Там, където мненията им се разминават, се вярва или на единия, или на другия, или на нито един от двамата“. Според Б. Ръсел Ксенофонт не е философ и не е „обилно надарен с ум, и като цяло е традиционалист във възгледите си, докато Платон, „освен че е

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Доц. д-р Георги Апостолов

E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Атанаска Чолакова

0889 22 20 42

Николай Кънчев

0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 1/2015:

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Еросът и възвишеното / *Невена Крумова*

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ

Мода и време (към една антропология на обличането) / *Лазар Копринаров*

Амбивалентността на тялото и културата / *Емил Георгиев*

Избрано

СОЦИАЛНА ФИЛОСОФИЯ

Социалните влияния и убеждаването / *Димитър Богданов*

ФИЛОСОФИЯ НА ИЗКУСТВОТО

Философия на филма / *Томас Вартенберг*

ФИЛОСОФИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Взгледите на Сократ в границите на образователната парадигма / *Наталия Витанова*

АКТУАЛНИ ФИЛОСОФСКИ СЪБИТИЯ

Dying and Death in 18th – 21st Century Europe (International Conference (ABDD07), Alba Iulia, Romania) / *Olga Gradinaru*

НОВИ ЗАГЛАВИЯ

За френската философия в България / *Нина Димитрова*

„Властта на малкия човек“ – сурово, но честно предупреждение за нашествието на един опасен социален вид / *Александър Маринов*

философ, е и писател с голямо въображение, талант и чар“ и именно тези негови достойнства „хвърлят сянка на съмнение върху него като историк“. Въз основа на тези предпоставки за таланта на Платон Ръсел допуска, че съгържателният и изключително интересен образ на Сократ в съчиненията на Платон може да е измислен. „Дали го е направил, или не, това е друг въпрос“ (Ръсел, 1994: 137 – 140). Със сигурност може да се каже, че Сократ е атински гражданин от средно заможено семейство, който преподава философия на младежите, широко известна личност в Атина – Аристофан го окарикатурява в „Облаци“, осъден на смърт и екзекутиран през 399 г. пр. н. е. „Но отвъд тези факти – както пише Б. Ръсел – всичко е много противоречиво“ (Ръсел, 1994: 137). Всъщност и до днес Сократ е една енигматична личност, която изследователите все още не могат да „уловят“. Истинският Сократ е „един убягнал на историята „исторически факт“ (Brun, 1998: 6 – 7). Според Сьорен Киркегор той убягва на историята, защото е преди всичко човек, а не спекулиращ с абстрактни идеи учител, и защото като „вечния човек“, подобно на Исус, „стои над историята“ (Киркегор, 1993: 29).

Сократ (гр. Σωκράτης, 469 – 399 пр.н.е.) е роден в Атина. Баща му е каменогелец и скулптор, а майка му – акушерка. Детството и младежките му години преминават по време на управлението на Перикъл. Епохата на Перикъл е „най-щастливият и победоносен период в историята на Атина“ (Ръсел, 1996: 105), време на пълна хегемония на Атина над останалия елински свят. Приема се за връх в древногръцката култура и цивилизация, за класическия век на Античността. Сократ получава характерното за младите хора по това време образование. Има добри познания в областта на математиката, астрономията, литературата, гналептиката, реториката и гр. Като по-млад проявява особен интерес към природните науки.

По отношение на материалното състояние той е по-скоро беден, отколкото богат. Получава малко наследство и според негови съвременници води непретенциозен начин на живот.

В периода на Пелопонеските войни Сократ взема участие във военни операции като пехотинец, където се проявява като храбър и смел воин, който не губи присъствие на духа при отстъплението на войската, предан и лоялен към останалите воители. Проявява не само военна доблест, но и гражданско мъжество в сложния общественно-политически живот на своя полис, въпреки че съзнателно избягва участие в обществения живот, мотивирайки се с фундаменталните различия на вътрешните си убеждения за справедливост и правосъдие и наблюдаваните множество несправедливости и беззакония, извършвани в гържавата (Платон, 1979: 31с – 32а). В същото време той смята, че не трябва да се отклонява от своите

граждански задължения (посещения на Народното събрание, участия в жури и т.н.) наложени от гържавата. Противно на своето желание да не се изявява на социално-политическата арена и да не заема гържавна длъжност, в по-късните години на своя живот той е политически активен и на практика доказва до каква степен е способен да защитава законността и справедливостта срещу волята на мнозинството. Последният ден на Сократ е описан от Платон във „Федон“. През 399 г. пр. н. е. той е обвинен, че не почита боговете, въвежда нови богове и по този начин разваща и покварява младежта. Същност философът не въвежда нови богове, а стига до прозрението, че атинското общество е достигнало своята върхна точка на развитие и деформациите в робовладелската демокрация са неизбежни. „Критиката, която древногръцкият мислител отправя срещу грубия антропоморфизъм, засяга дълбоко основите на митологията. Тя засилва конфликта между традицията и рационализма, а оттук и тонуса в духовните сфери на атинското общество“ (Радев, 1990: 38). Сократовият критицизъм извира от дълбоката неугдовлетвореност от интелектуалното и нравственото състояние на съвременното му атинско общество. Създава проблеми на управляващата клика, като в своите беседи остро критикува „невежеството, аморалността и честолобието на редица граждани от своя град“ (Радев, 1990: 38). Сократ не се колебае да дискредитира и осмее публично всяка „демократична“ глупост; той е и заклеял противник на традиционните жилави предразсъждения и нерационалните масови практики, особено в политическия живот (Колева, 2012: 11). Управляващите кръгове не могат да простят подобна гързост и искреност. Сократ е осъден на смърт и екзекутиран на около седемдесетгодишна възраст. Сам изпива чашата с отрова (бучиниш) и умира няколко минути по-късно в пълно съзнание.

По философски разбираня Сократ е идеалист. Учението му има две основни изходни положения. Първото е тезата „Познай себе си!“. Това е „принципът, който връща човешката мисъл към себе си, защото според Сократ е смешно човек, който не познава себе си, да се стреми да познае това, което е извън него“ (Радев, 1980: 35; Люлюшев и др., 1996: 43; Люлюшев и др., 1998: 26). В диалог с младеж на име Евтидем Сократ пита кой се познава по-добре – този, който знае името си, или този, който познава своите слабости, „и не узнава ли и този (човекът – б.м.) така силата си, след като провери себе си в изпитанията, възникващи пред хората“. За философа „самопознанието носи на хората твърде много добрини, докато самозалъгването – твърде много злини. Онези, които познават себе си, знаят какво им е от полза и различават какво е по силите им и какво не. И като вършат това, което знаят, те си набавят необходимото за живот и благоденстват; което пък не знаят, не се залавяват с него, не правят грешки и избягват бедите. Поради това те могат и другите хора да оценяват, чрез общуване с тях да придобиват добрини, а и от злини да се предпазват. Които обаче не познават себе си и се заблуждават в своите способности, се намират в подобно положение и спрямо останалите хора, и спрямо разните човешки дела; те нито знаят от какво имат нужда, нито какво правят, нито с кого общуват, а като грешат във всичко това, щастие то им убягва и се натъкват на бедите. Напротив, онези, които знаят какво вършат, постигат успехи в начинанията си и се радват на добро име и почести“ (Ксенофонт, 1985: 114 – 115). Сократ много точно забелязва корелацията между усъвършенстването и самоусъвършенстването, като пътят към самоусъвършенстването е самопознанието. Да познае човек себе си, означава да открие в своите постъпки всеобщото, онази природа, която е еднаква за всички хора, да достигне до съзнанието за нравствената субстанция, до това, което представлява нормата и критериумът на човешките действия.

Второто е прочутото „Аз знам, че нищо не знам“. Незнанието е началото на познанието. Мъдростта е съзнанието за ограничеността на постигнатите резултати. Неговият идеал за мъдър човек е „незнаещ, който е наясно със своето незнание“, т.е. съзнаващ, че знае по-малко, отколкото иска, и че винаги ще иска да знае повече, отколкото може. Оригинална е и нетрадиционната му за тогава идея, че хората са различно незнаещи: едните гържат сметка за незнанието си и едновременно се

стремят да го ограничават, а другите не го съзнават, но и не желаят да знаят повече (Колева, 2012: 11). На всеки етап от развитието на науката извън познанията на разума остава несравнимо повече от достигнатото и усвоеното. Човек не може да достигне до истина от последна инстанция (Радев, 1993: 40). Съмнението не е принцип, а средство за усъвършенстване на научното познание.

Сократ е един от колосите на гръцката философия, човекът, който сменя философията от „небето на земята“, открийвайки един нов космос за изследване – света на човека. „Той е първият философ и педагог, който насочва своето внимание към самия човек като фактор на своето собствено усъвършенстване..., за Сократ човекът става алфата и амегата на възпитателната дейност, на преобразуващата педагогическа дейност и на собствената формираща дейност“ (Стаменов, 1987: 99 – 100). Извършва прехода от натурфилософията към антропологическата тенденция в нея. Осъзнава, че натурфилософията не е в състояние да разкрие истинската причина за естествените явления и същността на нещата и се ориентира към схващането, че същинската причина на нещата е заложена в духовното начало, което не следва да бъде смесвано с природните явления (Платон, 2010: 96 – 99). Преди него философите изследват природата и Вселената, а той фокусира вниманието си върху човека и човешкото поведение, изследвайки нравствените добродетели и същността на знанията. Сократ е първият, който се опитва да им даде своя обща дефиниция. Има „две неща, които справедливо могат да се сметнат за заслуга на Сократ – пише Аристотел, – това са разсъжденията по индукция и опитът за общо определяне, като и двете стоят в първоосновата на науката изобщо“ (Аристотел, 2000, Метафизика, XIII, 4: 265).

Сократ се обръща към вътрешната природа на човека и измества акцента от външното развитие към желанието и стремежите да се познае истината. Смята, че справедливостта и всяка друга добродетел е мъдрост, която се основава на придобиването на истинско знание. Само достигането до истината води до истинска мъдрост. Така Сократ свързва добродетелта с истинското знание. „Добродетелта и доброто са знание, но знанието винаги трябва да бъде свързано с истината, а следващото условие е да бъде продуцирана постъпка от това знание... Според него добродетелта е познание, познание за доброто, което се реализира чрез съответните правила в отношенията между хората... Сократ е първият мислител, идентифициращ доброто със знанието, последното – с границите на разума, между които би трябвало да се извърши и правилният избор на постъпка“, пише К. Нешев (Нешев, К. Антична етика. С., 1994: 5). За Сократ доброто е знание, а злото – незнание. Моралните стремежи са присъщи на всеки човек. За да се превърнат в добродетел, е важно той да си спомни какво е добро, а знанията за доброто се съдържат в безсмъртната душа на всеки човек. Човек е длъжен да се стреми към знанията, защото този стремеж е идентичен със стремежа към добродетели. Добродетелта според него е и фундамент на щастие, „защото само онзи, който напълно познава себе си, само той може правилно да действа и чрез това да постигне своите желания и да намери пълно щастие“. Търси отговор на въпроса кое детерминира постъпките на човека и защо той невинаги постъпва съобразно своето знание за доброто, а се уповава на удоволствието например. „Причината за това е, че човекът се оставя „да бъде победен от себе си“, а въпросът опира до това той „да победи себе си“... „да бъде победен от себе си“ е само незнание, а „да победи себе си“ не е нищо друго освен знание“ (Стаменов, 1985: 105 – 106; Платон, 1979:4 10). „Чувствените похоти“ правят човека роб и нещастен и му пречат да познае себе си, поради това той трябва да желае по-малко, следователно „въздържанието е основа на всяка добродетел, а според това и на всяко истинско щастие“ (Шишкин, 1938: 18). За висша добродетел Сократ признава мъдростта. По отношение на дейността за него висша добродетел е храбростта, а по отношение на чувствата – умереността („доколкото именно мъдростта възпира вилнеенето на страстите и афектите“) (Медински, 1950: 22). Тази част от възгледите на Сократ, както и справедливостта и благочестието като основни форми на

добродетелта са възприети и интерпретирани от неговия ученик Платон в проекта му за идеална държава.

В най-гълбоката си същност учението на Сократ е свързано със схващането, че реалният човешки живот зависи от представата на самия човек за достоен живот и от свободния, съзнателен и основан върху знанието избор на човека. В този контекст знанието и добродетелта са твърдествени, моралът зависи от знанието, а знанието зависи от морала и поради това всяко „разумно човешко поведение“ е „отговорно поведение“, а неразумното – неотговорно (Янков, 2007: 8 – 26).

Сократ ясно разграничава знанието от мнението. Определя знанието, т.е. добродетелта като „божествен разум“, който е достъпен, и то не напълно (т.е. частично), само за философско усвояване във вид на понятия. Обикновеното мнение, присъщо на останалите хора (не философи), се отличава твърде малко от обикновеното незнание. Между знанието и незнанието е разположено същинското (правилното) мнение, което поради своята чувствена природа е изменчиво, преходно и неустойчиво, но подобно на знанието може да води човека към правилни действия и добродетелни постъпки (Янков, 2007: 8 – 26).

Така както доброто е изначално присъщо за душата, така и всеки човек трябва да се грижи за душата и нейното усъвършенстване. Сократ смята, че човек е роден да се образова. Човешкото начало може да се съхрани и развива посредством възпитание и обучение в универсални нравствени ценности. Образованието е висше благо, което позволява на човек да достигне до истината, да намери свободата и да я съхрани в сложни, трудни и неблагоприятни ситуации. Той не разглежда образованието като начин за овладяване на „книжната“ наука, като прагматично знание, а като единствения възможен път за духовно развитие, основано на информираността на човека за собственото му незнание и адекватна оценка на собствените му възможности. Самопознанието е начин да се разбере истинското благо (Познай себе си!). То е висша добродетел. Целта на образованието според Сократ е абсолютното и общовалидно знание, което не трябва да се дава наготово, като овладяно вече постижение. Знанието е нещо, което трябва да се придобива от всеки чрез собствени усилия, то не е дар от Бога за месен кръг посветени, а общодостъпен резултат на лични умствени усилия под ръководството на добър учител. Дейността на учителя за Сократ е по-ценна от живота. (Когато е изправен пред избора да спаси живота си или да се откаже от тази дейност, сам изпива чашата с отрова.) „Главната цел на педагогическата дейност според Сократ е освобождаване на човешкия ум от вредни и „глупави“ влияния и създаване на хармонично единство от потребности и способности“ (П. Радев, с. 36). Основната задача на наставника е да „събуди“ мощните духовни сили на ученика. В такава „акушерско изкуство“ той вижда основната мисия на учителя. А учителят трябва да е с „висок авторитет и с качества, които го правят обичан от учениците“ (П. Радев, с. 37).

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 1

„Да вдъхва всекиму любов към всичко, що е българско“

*Откъс от „Копривщенските Герои в живота
и творчеството на Любен Каравелов“*

Светлана Мухова

Къща-музей „Георги Бенковски“ – Копривщица

Въпреки ранното отгеляне на Каравелов от родния му град, Копривщица изиграва огромна роля и в неговото развитие като писател и революционер. В това влияние, като атмосфера и духовен заряд на възрожденския град, изпъкват и някои личности, сред които особено силно се открояват фигури на трима представители на копривщенския рог Герои – хаджи Геро и синовете му Найген и Константин.

Бащата е прототип на един от най-известните Каравелови герои – хаджи Генчо. Колоритната фигура на килийния даскал е възхновила писателя при създаването на един незабравим литературен образ. Сам Каравелов най-вероятно не е бил ученик на хаджи Геро. Биографите му приемат, че той е започнал образованието си при друг килиен даскал – Никита Вапцилката, чието махленско училище се е намирало в копривщенската Арнаут махала – там, където е и родната къща на Каравелов, а след това учил в копривщенското обществено училище при заместника на Неофит Рилски – Христо Пулеков, и взимал уроци и при сърбина Жоржо – някогашен секретар на княз Милош (Арнаутов, 1964:44).

Но дори Каравелов и да не е учил в училището на хаджи Геро, фигурата на този учител, така впечатляващ ярка, а вероятно и широко популярна в Копривщица по онова време, е възхновила години по-късно перото на даровития писател.

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор
Албена Миланова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 1/2015:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

ДОКУМЕНТАЛНО БОГАТСТВО

Най-ранни сведения за
учебното дело във Видин /
Стоян Шиваров

Нови шрихи към създава-
нето и дейността на Комисар-
ството по еврейските въпроси
/ Иванка Гезенко

БИОГРАФИЧНА КОЛЕКЦИЯ

Проблематичният Караве-
лов / Николай Чернокожев

Копривщенските Герови в живота и творчеството на Любен Каравелов / *Светлана Мухова*

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

Военният режим в Гърция (1967 – 1974 г.) и неговата политика по отношение на мюсюлманите в Западна Тракия / *Йор Саръев*

ПОДХОДИ В ПРЕПОДАВАНЕТО

България през 20-те и 30-те години на ХХ век – история в карикатури. Резултати от диагностичен експеримент / *Мария Николова*

ПАЗИТЕЛИ НА ПАМЕТТА

Богомилите – предшественици на Реформацията / *Георги Василев*

Учебният музей във Варна – минало и настояще / *Лиляна Липчева*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Юбилеен сборник в чест на проф. д.и.н. Стефан Дойнов / *Олга Тодорова*

Славянските комитети и българското Опълчение / *Мариета Кожухарова*

ПРЕДСТОЯЩИ СЪБИТИЯ

„Хаджи Генчо е твърде почтен човек, твърде добър, много учен и разумен; той всичко знае и на всичко е готов да ти отговори, защото е жива душа и пъргабо сърце... Между българите такъв един човек е чисто злато...“

Така Каравелов ни въвежда в образа на хаджи Генчо, а писмата на килийния гаскал го разкриват като строг, но и любвеобилен баща, полагащ особени грижи за образованието на синовете си. С трепетна мисъл и надежда копривщенският хаджия в писмо, писано с помощта на Неофит Рилски, се обръща към В. Априлов с молба да помогне синът му Найген да продължи образованието си в Русия. По-късно хаджи Геро помага като писар и в кореспонденцията на дядо Либен (дядото на Каравелов) по повод на ученичеството на Любен Каравелов (Арнаутов, 1964: 795). Семействата в Копривщица са близки. Сближават се в житейските си пътища и по-младите им представители.

Найген Геров (1823 – 1900, осмото чедо на хаджи Геро) е сред личностите, които оказват най-силно въздействие върху Каравелов в ранните му години. Синът на стария килиен гаскал завършва Ршелювския лицей в Одеса и през 1846 г. открива в родния си град едно от първите български класни училища. Той е учителят, при когото Каравелов за първи път се докосва до модерното за онова време знание и до идеалите, възгледенията и борбите на тогавашната българска интелигенция.

За първи път Геров въвежда в копривщенското училище предмети като физика, алгебра, антропология, история и гр. За повечето от новите предмети все още няма учебници и Геров преподава по записки, които сам съставя, а учениците му ги преписват. Брат му Константин (9 години по-млад от Найген) в този период е негов ученик и помощник, чрез когото и много от любознателните ученици на Геров ползват неговата богата библиотека.

Обучението при Геров има и друго важно значение. Той полага особени усилия и за пробуждането на патриотични чувства у учениците си. Въпреки тежката работа по съставянето на записките, служещи като учебни пособия, Геров съчинявал и разкази със сюжети от българската история, които сам четял на учениците си или ги давал на брат си да им ги чете. Л. Доросиев пише: „Покойний Теодор Панчев е намерил в архивата му няколко от тия разкази и публикува разказите: „Гръм“ (Крум) и „Никуфор“, „Георги Сурсубул“, „Един Гергев-ген в село Душанци“ и стихотворението: „Цар Гръм пред Цариград“ (Доросиев, 1926: 354).

Като студент в Русия Найген Геров е един от родоначалниците на новата българска поезия. Сред първите му поетични опити се срещат и стихове с подчертано бунтарски дух, в които Г. Константинов вижда началото на българската революционна пое-

зия, представители на която по-късно ще бъдат Чинтулов, Раковски, Каравелов, Ботев.

Не е известно дали Геров е гръзвал да споделя тези революционни стихотворения с учениците си, но по думите на един от тях учителят имал особена гарба „да вдъхва всекому любов към всичко, що е българско“. „Дето отидохме, неговите ученици, се озън за свобода пръснахме“, пише в спомените си Хр. Г. Данов.

За разлика от мнозина Герови ученици, които пишат с преклонение за него, Каравелов е много често критичен. От една страна, той мери Геровото преподаване с аршина на консервативните представи за просветата в духа на примитивната килийна традиция, един от най-ярките изразители на които е дядо Либен в съветите си към своя внук: „Не учи са там оние глупости, които учеше преди две години момчетата Хаджи Геровият син. Тебе не трябва, – как са казваха? – никакви пизику-мизику. Ти и без тие физику ще са научиш да мериш сиренето и да спрягаш воловете. Аз та съветвам да научиш различни божествени неща и да испеденцаш турския език“ (Каравелов, 1938: 27).

От друга страна, Каравелов критикува Геровото преподаване и с мярката на придобитите от него по-късно в Русия модерни възгледи за образованието в духа на западната утилитарна и позитивистична мисъл и нейните руски последователи и популяризатори. „И така – пише той, – учението бива полезно само тогава, когато в него са заключават не само морално богатство на нашия мозък, а и спомагателни средства за нашето материално благосъстояние... Учението е добро нещо! Истина е добро, но у нас то и досега не може да се помири с действителния живот“ (Каравелов, 1938: 10).

В действителност Н. Геров влага не по-малко прагматизъм в отношението си към образованието, с тази разлика, че още през 1846 г. той, изпреварвайки мнозинството от съвременниците си, вижда ясно в бъдещето приложението на науката в живота. В Одеса той завършва търговски науки, като за дипломния си изпит пише съчинение по технология „Приготвления всех рогов стекла“, и завръщайки се в Копривица, прави опит да приложи придобитите знания, като строи опитна фурна за печене на чинии. За това съществуват оскъдни сведения (Доросиев, 1926: 325), но потвърждение на този факт намираме отново в язвителните думи на дядо Либен: „Написал там някаква си книга и учи светът, как да спряга воловете си и как да си прави паници! Дядо ти Вълчо грънчарят не е ходил по Россията да са учи ум и разум, а неговите паничета са купуват и от панагюрци, и от клисурци“ (Каравелов, 1938: 27).

За разлика от много Герови ученици, негови горещи последователи и поклонници, Каравелов се откроява със своята самостоятелност и критичност към всичко и всеки. Той търси по-скоро независимо, в непосредствен досег с живота, отколкото в доверчивото следване на посочения от авторитетния учител път.

Той не е сред групата копривицански ученици, която през 1850 г. поема с Геров към Пловдив, за да създаде едно здраво ядро на новото българско училище в големия гръкомански център. По това време Любен, следвайки съветите на дядо си и баща си, постъпва в елинското училище там, за да се подготви за успешна търговска кариера.

Но именно отрицателният опит на обучението в елинския гимназион му помага да оцени огромната роля на Геров. След години той пише: „Аз и до тая мнута помня честните лица на Атанаса Вълковича, на Стоян Чомакова, на Георгия Стояновича и на Найден Герова, които изрекоха първата свещена дума: „Ние сме българи и желаем да живеем български“. Нека говори, кой що ще, а България е обязана твърде много на тие четири граждани и на техните велики души... Аз смело мога да кажа, че до учителстването на г-на Найдена Герова в Пловдив ни един пловдивски гражданин не е имал самосъзнание и нелицемерна любов към своето национално отличие...“ (Каравелов, 1938: 49).

В Каравеловото творчество Н. Геров присъства трайно, макар и като второстепенна фигура, в белетристичните му творби, в критични статии, в дописки

и фейлетони (Каравелов, 1966: 26). Геров присъства още от неговите ранни години, като например в комичната история с магарицата и магарето на хаджи Генчо, описана в „Българи от старо време“ (Каравелов, 1965:191). Отразен е по различен начин и периодът на учителската му дейност и битността му на руски вицеконсул в хаджи Ничо например и др. Често Каравелов пише за Геров с хумор и ирония. Критикува се и учителската му дейност, и Геровата граматика и правописът. Но дори и представена в негативен план, личността и дейността на Найден Геров се открояват ярко, което е явно свидетелство за тяхната значимост в културния, обществен и политическия живот на българите от тази епоха.

Нерядко, когато гледа трезво на Геровите заслуги, Каравелов е принуден да ги признае, както и в споменатите по-горе пасажи от „Записки за България и Българите“, така и в много други случаи.

В статията „Българската журналистика“ от 1862 г., описвайки накратко историята на българската възрожденска просвета в основните ѝ фази на килийно образование, времето на Неофит Рилски, ролята на българските възпитаници на елинската просвета, Л. Каравелов не може да не открие изключителната роля на Н. Геров, свързвайки я с истински преврат в просветния живот: „Това продължи до 40-те години – пише Каравелов, – когато в България се яви Н. Геров, възпитаник на Ришельовския лицей, и тогава много неща тръгнаха по друг начин. Бяха захвърлени гръцките буквари, разкъсани писмовниците и калиграфите, изгорени бяха гървенте гъски, появила се хартия, тетрадки, започнали да учат българска граматика, свещена история, катехизис, география и история... Навсякъде се разнесе слух, че от Москва дошъл учител и около Геров се събрал достатъчен брой ученици, не само от Копривница, където той живеел, но и от далечни места като Враня, Огрин, Плевен, Калофер и др. Учениците на Н. Геров намерили това, което желаели, защото Геров напълно удовлетворявал тогавашните потребности. След Геров от Русия дошли други: Михайловски, Ботев от Калофер, Касапски, Чинтулов, отец Атанасий... И ето – започнало истинското българско възраждане, а заедно с него и литературната дейност“ (Димитров, 1957: 90, 91).

В повестта „Деца на приличат на родителите си“ образът и примерът на личността като Геров и г-р Стоян Чомаков са издигнати високо от Каравелов като нравствен образец на зараждащото се ново поколение български дейци в лицето на гвама от героите – учителя и лекаря.

По повод на физиката на Н. Геров той пише, че книгата е съставена добре и езикът ѝ е гладък, като напомня, че Н. Геров е обещал да издаде втора част на книгата, но не е изпълнил обещанието си (Димитров, 1957: 78).

Друго важно влияние на Н. Геров върху Каравелов е създаденият още в Копривница задълбочен интерес към събиране на образците на фолклорното и словесно богатство на българския народ. Още на път за Пловдив, където отива, за да продължи образованието си в елинското училище, внукът на дяго Либен целенасочено наблюдава, за да опише по-късно облекла, нрави, обичаи, седенки и песни. А търговските обиколки с баща му отново служат за натрупване на етнографски материали от различни краища на България. Копривченските джелени и беликчии са използвани и от Н. Геров при събиране на етнографска информация.

На 6 август 1856 г. Н. Геров изпраща на Й. Груев една тетрадка с въпроси за Турско, с обяснението, че: „Тия въпроси е писал сам на български език един от руските писатели, Ошмянцев, който готви да издаде карта за Турция, весма подробна, и желае да научи някои работи по-добре и по-верно. Ви можете да ми помогнете за това, та ми поръча да Ви ся помоля от негова страна... Всичко това може да ся изпита от копривченците, от Гг. П. Герджика, Т. Догана, от баща Ви и от другите беликчии и джелени“.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 1

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз Буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/420-04-70, 02/420-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз Буки“

1. Стандартни карета на вътрешна страница:

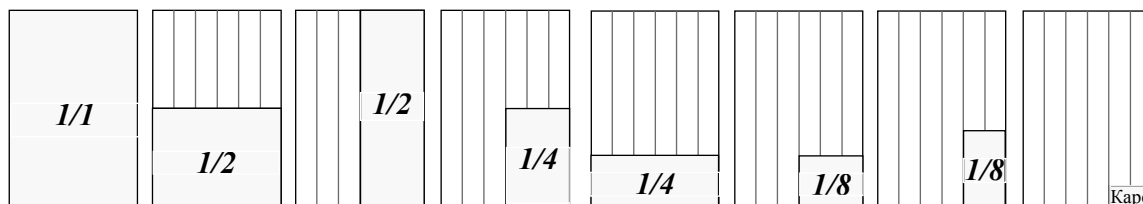
Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница - 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница - 256 мм/194 мм - 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница - 256 мм/97 мм - 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница - 125 мм/97 мм - 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

Цена за първа страница:

4 лв. на кв. см;

Цена за последна страница:

2 лв. на кв. см.

2. Вложки - 1000 бр. - 80 лв.

Научни списания на издателство „Аз Буки“

1. Цена за вътрешна страница (в лева)

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора корица: цена за вътрешна страница + 60% оскъпяване

3. Цена за реклама на трета корица: цена за вътрешна страница + 40% оскъпяване

4. Цена за реклама на четвърта корица: цена за вътрешна страница + 100% оскъпяване

5. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз Буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз Буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2012 г.